

Щодо проблеми перекладу лексичної енантіосемії

Серед семантичних закономірностей, які впливають на зміну функціональних характеристик мовних одиниць, особливе місце займає явище енантіосемії. Енантіосемія, або внутрішньомовна антонімія [5], або антонімія значень багатозначних слів [3] – це явище суміжне між полісемією та антонімією, оскільки енантіосемічні одиниці характеризуються наявністю єдиного плану вираження, двох планів змісту та антонімічного характеру відносин між ними [2; 3; 5].

Поява лексичної енантіосемії спричинена багатьма чинниками. Найголовнішим чинником більшість дослідників визнають той факт, що у мовній одиниці від самого початку її функціонування в процесі комунікації закладені смислові протилежності. В ході історичного розвитку за певних контекстних умов деякі смислові елементи мовної одиниці можуть реалізуватися. Зазвичай, це відбувається з тими мовними одиницями, які є важливі з точки зору комунікації [2; 4; 5]. Серед інших чинників появи енантіосемії слід відзначити мовну економію, асиметрію мовної одиниці, системні відношення в мові та дуалізм людського мислення [6; 7].

Внутрішньомовна антонімія оцінюється вченими по-різному: одні вважають це непродуктивним явищем, називають його своєрідним реліктом семантики древніх коренів, недоліком мови, який повинен вимирати в сучасних мовах [6; 7]. Інші дослідники навпаки вважають енантіосемію регулярним мовним явищем, стверджуючи, що це явище не вмирає, а навпаки нові приклади цього феномену постійно утворюються [3; 5].

Вчені також по-різному оцінюють граматичну категорію лексичних енантіосем. Згідно з однією точкою зору, енантіосемію доцільно розглядати в межах антонімії, оскільки логічну основу антонімії утворюють контрадикторні і контрарні поняття, а отже, антонімічні одиниці класифікуються на різнокореневі, однокореневі, і енантіосемічні одиниці, тобто одиниці, які містять протилежність значень всередині однієї лексеми [3]. Проте, згідно з іншою точкою зору, енантіосемію не варто відносити до антонімії, оскільки для виникнення протиставних відношень необхідна наявність двох слів. У зв'язку з цим, енантіосемія класифікується як частковий вияв омонімії [6].

Кількість зафіксованих словниками енантіосемічних лексем невелика. В практиці мовного вживання лексичного матеріалу можливість появи енантіосемічних слів і значень потенційно безмежна. Вони надають мові невимушеність, динамізм, напруженість, психологізм, які обумовлені їх мовними характеристиками, а також особливостями їхнього функціонування в конкретному тексті [2].

Явище лексичної енантіосемії зазвичай притаманне розмовному, художньому та публіцистичному стилям [1], проте іноді зустрічається в науковому стилі, наприклад, рос. криміналіст «спеціаліст з криміналістики» і пол. *krzyminalista* «кримінальний злочинець».

Виділяють 2 види лексичних енантіосем [3]:

1. Антонімічність значення енантіосемічної лексичної одиниці виражається за допомогою контексту, зазвичай за допомогою граматичної конструкції (нести – в будинок – з будинку; вести – на прогулянку – з прогулянки).

2. Енантіосемічне слово має два антонімічні значення, наприклад, лат. *alte* «високо; глибоко», лат. *ave* «привіт; прощай», лат. *fama* «погана слава, плітка; добре ім'я, слава», лат. *acclamatio* «вигуки (як вираження схвалення чи несхвалення)», нім. *abdecken* «закривати; відкривати», нім. *aufheben* «берегти, утримувати; зупиняти», рос. на pewno «можливо; точно», рос. *odolžit* «дати в борг; взяти в борг», рос. *čestit* «вихвалити, поважати; лаяти», рос. *ob'ehat* «побувати скрізь; минути», рос. *proslušat* «уважно слухати; пропустити крізь вуха», рос. *vyvesti* «знищити (наприклад, «вывести тараканов»); створити (наприклад, «вывести новий сорт»); рос. *ogovorit'sja* «випадково (помилитись); навмисно», рос. *stojaščij na puti perečen* «стоїть поперек дороги, заважає; йде вірною дорогою», пол. *rożyczać* «позичати; позичити».

Лексичні енантіосемічні одиниці класифікуються на номінативні, повні, неповні, емоційно-забарвлені, узуальні, okazійні, синхронічні, діахронічні, морфемні, синтаксичні, вільні, невольні, внутрішньомовні, міжмовні [1].

З точки зору перекладу, найбільш проблемними є міжмовні енантіосемі, які найчастіше зустрічаються серед фальшивих друзів перекладача.

На міжмовному рівні кількість лексичних енантіосем набагато більша, ніж в межах однієї мови, оскільки на міжмовному рівні не існує механізмів, які могли б подолати омонімію [7]. Перекладач за певних обставин (психологічні, екстралінгвістичні фактори, в тому, низький рівень знань) може невірно перекласти енантіосемічне слово з однієї мови на іншу, особливо в тих випадках, коли воно вживається в однакових контекстах в різних мовах. Наприклад, хорв. *sporij* «повільний» – укр. спорий «швидкий», чес. *zparach* «аромат» – укр. запах «сморід», чес. *vonět* «пахнути» – укр. воняти «смердіти», чес. *čerstvý* «свіжий» – пол. *czerstwy* «черствий» – укр. черствий «сухий, несвіжий», рос. *urodlivij* «дуже некрасивий» – пол.

urodziwy «красивий», рос. запомнить «запам'ятати» – пол. zapomnieć «забути», рос. вонь «поганий запах» – пол. wos «аромат», пол. absolutnie «ні, в жодному випадку» – англ. absolutely «да, точно».

Існує думка щодо примітивності лексичної енантіосемії, оскільки це явище є досить рідкісним [6; 7]. У зв'язку з цим, дослідженню міжмовної антонімії приділяється недостатня кількість уваги, особливо це є актуальним для української мови. Проте недооцінювання важливості міжмовної антонімії нерідко стає причиною помилок при перекладі. Задля адекватного перекладу енантіосемії необхідним є подальше всебічне дослідження цього явища як на міжмовному, так і на внутрішньомовних рівнях.

Література

1. Кравцова В.Ю. Энантисемия лексических и фразеологических единиц: Дис. ... канд. филол. наук. – Ростов н/Д., 2006. – 20 с.
2. Муромцев І.В. Енантіосемія як спосіб номінації в сучасній українській мові // Українська мова: історія і стилі. – Х., 1992. – С. 76–97.
3. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А. Современный русский язык. – М., 2008. – 448 с.
4. Федоренко Т. А. Энантисемия в современном украинском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1987. – 15 с.
5. Цоллер В. Н. Эмоционально-оценочная энантисемия в русском языке // Филологические науки. – 1998. – №4. – с. 76-83.
6. Червоножка В. С. Енантіосемія в сучасній болгарській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. – 18 с.
7. Яцковская Г. В. Энантисемия в современном немецком языке. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1977. – 16 с.